

**Методыка карэцыйна-педагагічнай работы па фарміраванні
сацыяльных эмоцый у вучняў
з лёгкай інтэлектуальнай недастатковасцю**

В. Ч. Хвайніцкая,
старшы выкладчык кафедры
спецыяльнай педагогікі
БДПУ імя Максіма Танка

Усе інстытуты сучаснага беларускага грамадства (дзяржава з яго законамі, грамадскія арганізацыі, сям'я, школа) арыентаваны на аднаўленне сапраўдных маральных каштоўнасцей, на пераадоленне прагматычна-тэхнакратычнай практыкі ўзаемадзеяння падростаючых пакаленняў з навакольным асяроддзем. Намаганні педагогаў канцэнтруюцца на дапамозе сваім падапечным у эмацыянальным авалоданні ідэаламі добра, узаемапавагі, памяркоўнасці, у адэкватнай эмацыянальнай ацэнцы навакольных людзей і падзей, свайго месца ў грамадстве, сям'і, дзіцячым калектыве. Якасныя характарыстыкі працэсу ўзаемадзеяння дзіцяці з соцыумам у значнай ступені залежаць ад наяўнасці і характару сацыяльных эмоцый, таму іх фарміраванне разглядаецца як абавязковы кампанент мэтанакіраванай педагогічнай дзейнасці.

Сацыяльныя эмоцыі праяўляюцца ў сістэме сацыяльных адносін і маюць сваёй крыніцай іншага чалавека, па прычыне чаго яны найбольш загружаныя асобаснай функцыяй [2; 3; 4; 5]. Фарміраванне сацыяльных эмоцый уяўляе сабой працяглы працэс, звязаны не толькі з авалоданнем вызначаным аб'ёмам ведаў (нормаў паводзін, ацэначнымі катэгорыямі, культурнымі сімваламі), але і выпрацоўкай адносін да гэтых ведаў, якія можна назваць эмацыянальнымі эталонамі і якія пры прынцыповай аднастайнасці маюць спецыфічныя адрозненні. Гэтыя адрозненні накладваюцца канкрэтным грамадствам і канкрэтнай культурай.

Перадумовай фармавання сацыяльных эмоцый, якія ў навуковай літаратуры часта называюцца складанымі чалавечымі пачуццямі, з'яўляецца здольнасць асобы да суперажывання і сурадасці, спагады і спачування. Нягледзячы на разыходжанне пунктаў гледжання адносна тэрмінаў узнікнення сацыяльных эмоцый, усе даследчыкі адзначаюць досыць складаны і неадназначны сацыяльны змест дадзеных эмоцый [1; 2; 3; 4]. Для з'яўлення сацыяльных эмоцый неабходна арганізацыя вопыту сацыяльнага дзеяння асобы. Вучні набываюць такі вопыт дзякуючы рэальнай дзейнасці, арганізаванай ва ўмовах педагогічнай практыкі. Механізм з'яўлення сацыяльных эмоцый звязаны з удасканаленнем вышэйшых псіхічных функцый пры адначасовым засваенні прадметнага і сацыяльнага зместу. Паўнаважныя ўмовы для гэта ўзнікаюць на падлеткавым этапе ўзроставага развіцця [5].

Вучні з інтэлектуальнай недастатковасцю характарызуюцца запаволенасцю тэмпаў эмацыянальнага паспявання і слабай здольнасць да тонкай дыферэнцыяцыі пачуццяў. Нават у падлеткавым узросце ў іх пераважае афектыўна-эмацыянальная адчувальнасць, звязаная з арганічнымі патрэбамі, накіраванымі «на сябе». Складаныя эмоцыі сацыяльна-маральнага характару, тонкія адценні пачуццяў, накіраваныя «ад сябе», застаюцца зачыненымі для разумення і абзначэння і зводзяцца да больш простых і элементарных. Ва ўмовах, калі сацыяльнае жыццё, сацыяльнае ўзаемадзеянне патрабуе эфектыўнага выкарыстання сацыяльных эмоцый, пытанне фармавання дадзеных эмоцый у вучняў з інтэлектуальнай недастатковасцю з'яўляецца актуальным з пазіцыі сацыяльнага, эканамічнага і экзістэнцыяльнага модуля.

У аснове педагагічнага ўплыву на малаадвольныя эмацыянальныя працэсы – наяўнасць апасродкаваных шляхоў развіцця і большая захаванасць эмацыянальнага кампанента псіхікі вучняў з інтэлектуальнай недастатковасцю ў параўнанні з інтэлектуальным. Педагагічны удзел у працэсе фармавання сацыяльных эмоцый ў вучняў дадзенай катэгорыі прадугледжвае, у першую чаргу, стварэнне ўмоў для эмацыянальна афарбаванага суб'ект-суб'ектнага ўзаемадзеяння. Далей настаўнік-дэфектолаг вызначае механізмы развіцця эмацыянальнай сферы кожнага вучня, дзякуючы выкарыстанню якіх кожны вучань атрымлівае магчымасць выпрацаваць персанальную стратэгію асэнсаваных і сацыяльна адэкватных эмацыянальных паводзін. Таму сэнсам карэкцыйна-педагагічнай работы па фармаванні сацыяльных эмоцый з'яўляецца спецыяльным чынам арганізаванае педагагічнае ўзаемадзеянне, якое забяспечвае суб'ектнасць кожнага ўдзельніка праз актывізацыю абыходных шляхоў прысваення сацыяльна-эмацыянальнага вопыту.

Карэкцыйна-педагагічная работа па фармаванні сацыяльных эмоцый у вучняў з лёгкай інтэлектуальнай недастатковасцю ва ўмовах школьнага навучання прадугледжвае:

- стварэнне і падтрыманне сітуацыі «эмацыянальнага камфорту» ў школе (класе) і пераадоленне негатывізму вучняў ў адносінах да школы і навучання ў ёй;
- работу з матарным (паралінгвістычным) кампанентам эмацыянальнай выразнасці вучняў, навучанне «мове пачуццяў»;
- пашырэнне дыяпазону дзіцячых эмоцый шляхам назапашвання эмацыянальнага вопыту сацыяльнага ўзаемадзеяння;
- фарміраванне у вучняў навыку рашэння сацыяльна-эмацыянальных задач і замацаванне культурна-маральных эталонаў;
- стымуляванне механізму «эмацыянальнай дэцэнтрацыі» праз неабходнасць падлетка паставіць сябе на месца іншага чалавека і адчуць яго эмацыянальны стан.

Методыка карэкцыйна-педагагічнай работы па фармаванні сацыяльных эмоцый ў вучняў з лёгкай інтэлектуальнай недастатковасцю падлеткавага

ўзросту абапіраецца на станоўчыя магчымасці вучняў, вызначае змест работы, спосабы і мэту яго рэалізацыі. **Мэта** работы – фармаванне сацыяльных эмоцый шляхам паслядоўнага пераўтварэння перажыванняў афектыўна-арганізмальнага ўзроўню ў сацыяльныя эмоцыі ва ўмовах стабільных эмацыянальных кантактаў вучняў з сацыяльным асяроддзем.

Фарміраванне сацыяльных эмоцый немагчыма без дастаткова сфармаваных антагенетычна больш ранніх адзінак эмацыянальнага развіцця. Таму **задачами** дадзенай работы з’яўляюцца:

- развіццё адэкватнага эмацыянальнага рэагавання, што забяспечвае праяўленне базальных эмоцый і матывуе дзейнасць;
- фарміраванне ўменняў выражаць (кадзіраваць) эмоцыі, што забяспечвае паўназначнасць перадачы ўласных перажыванняў;
- фарміраванне ўменняў разумець (дэкадзіраваць) розныя эмацыянальныя станы чалавека, што забяспечвае паўназначнасць эмацыянальнага кантэксту зносін;
- стварэнне ўмоў для суб’ект-суб’ектнага ўзаемадзеяння для стымуляцыі сітуацыйнай актыўнасці;
- навучанне рашэнню сацыяльна-эмацыянальных жыццёва значных задач, што забяспечвае праяўленне і замацаванне сацыяльных эмоцый у паводзінах;
- фарміраванне навыкаў рэлаксацыі, што забяспечвае нейтралізацыю эмацыянальнага напружання і рэгуляцыю непажаданых эмацыянальных праяў.

Дэфіцытарнасць, якасныя недахопы базальных эмоцый значна ўскладняюць працэс фармавання сацыяльных эмоцый, у сувязі з чым значна павышаецца роля настаўніка-дэфектолага ў працэсе ўдасканалення паступовых механізмаў эмацыянальнага развіцця:

- эмацыянальнага заражэння;
- эмацыянальнага апасродкавання;
- эмацыянальнага пераймання (змешаны спосаб эмацыянальных адносін);
- эмацыянальнага абумоўлівання (перажыванне ў выніку вопыта, у працэсе ўзаемадзеяння з навакольным светам).

Арганізацыя карэкцыйна-педагагічнай работы абапіраецца на ўключэнне вучняў з лёгкай інтэлектуальнай недастатковасцю ў рэфлексійную дзейнасць з улікам характэрнай для дадзеных катэгорыі вучняў сітуацыйнай актыўнасці. Дзякуючы ўключэнню вучняў ў рэфлексійную дзейнасць у іх фармуецца навык самааналізу ўласных паводзін і ўласнага вопыту. Падлеткі вучацца фіксаваць увагу на ўласным эмацыянальным стане, вызначаць яго прычыны, адэкватна праяўляць шырокі спектр пачуццяў і эмоцый пры асэнсаванні сваёй дзейнасці. Адначасова выпрацоўваюцца навыкі аналізу эмацыянальных станаў і пачуццяў другіх людзей, прычын іх узнікнення. Для ажыццяўлення работы і пераадолення сітуацыйнай актыўнасці, якая абцяжарвае працэс фармавання сацыяльных эмоцый, выкарыстоўваюцца

традыцыйныя і спецыфічныя метады і сродкі карэкцыйна-педагагічнай работы. Найбольш эфектыўнымі метадамі з'яўляюцца наступныя:

- дзейнасныя (практыкаванне, дыдактычная гульня, сюжэтна-ролевая гульня і інш.);
- эўрыстычныя (метады «ужывання», эўрыстычная гутарка, мазгавы штурм і інш.);
- сугестапедычныя (станоўчае эмацыянальнае падмацаванне, сугестапедычная гутарка, сугестыўная драматызацыя, эмацыянальнае заражэнне);
- тэмпа-рытмічныя (рухальная імправізацыя з прадметамі, рухальная імправізацыя з маўленчым суправаджэннем, музыкальна-рытмічная імправізацыя і інш.);
- міміка-жэставыя (драматызацыя, «цэнявы тэатр», апавяданне без слоў і інш.);
- рэлаксацыйныя (дыхальная регуляцыя, цягліцавая рэлаксацыя, візуалізацыя, слоўныя формулы, нейрацягліцавая регуляцыя і інш.).

Методыка карэкцыйна-педагагічнай работы па фармаванні сацыяльных эмоцый ў вучняў з лёгкай інтэлектуальнай недастатковасцю падлеткавага ўзросту адлюстроўвае этапнасць работы. На *дыягнастычным* этапе выяўляюцца асаблівасці сацыяльных эмоцый вучняў, ацэньваецца знешняя эмацыянальная выразнасць з пазіцыі патэнцыяльных магчымасцей вучняў у разуменні і выражэнні асноўных эмоцый. Сутнасць *матывацыйнага* этапу – забяспячэнне ў вучняў жадання ўдзельнічаць у арганізаванай настаўнікам-дэфектолагам рабоце, выконваць разнастайныя заданні. Непасрэдная рэалізацыя зместу карэкцыйна-педагагічнай работы ажыццяўляецца на *змястоўна-працэсуальным* этапе. На *вынікова-рэфлексійным* этапе ажыццяўляецца выніковая педагагічная дыягностыка з ацэнкай атрыманых вынікаў, а таксама педагагічная рэфлексія. Настаўнік-дэфектолаг высвятляе прычыны як станоўчых зрухаў, так і адмоўных вынікаў, праектуе эфектыўныя камбінацыі метадаў і прыёмаў на будучыню.

Патрабуе ўдакладнення *змястоўна-працэсуальны* этап. Яго логіка вызначаецца дынамікай руху да канчатковай мэты. Паслядоўнасць дзейнасці вызначаецца чатырма тэматычнымі блокамі. Навуковым абгрунтаваннем выбару відаў дзейнасці і метадаў для блока «развіццё адэкватнага эмацыянальнага рэагавання» з'яўляюцца палажэнні аб сістэмнай арганізацыі псіхікі (І. П. Паўлаў) і аб наяўнасці абыходных шляхоў развіцця (Л. С. Выгоцкі). Эмацыянальнае рэагаванне разумеецца не ў шырокім сэнсе, як узроўневае эмацыянальнае рэагаванне, дзе вышэйшым узроўнем выступаюць сацыяльныя эмоцыі, а ў вузкім, як праява эмацыянальнага тона адчуванняў, звязаных з сэнсарнай і матарнай актыўнасцю. Сэнсам дадзенага этапу работы з'яўляецца «выкліканне» эмоцый, «запусканне» эмацыянальнага працэсу. Гэта ўзровень базальных эмоцый.

Карэкцыйна-педагагічная работа па развіцці адэкватнага эмацыянальнага рэагавання прадугледжвае заданні на:

– вызначэнне крыніцы сэнсарнага ўздзеяння (напрыклад, прапануецца вызначыць, адкуль ідзе гук, хто ці што прадукую дадзены гук, адкуль падае святло, што гэта свеціць, адкуль ідзе пах, што можа так пахнуць, што дакранулася да скуры, што адчуваецца пры гэтым дотыку і інш.);

– уключэнне кантрастных сэнсарных раздражняльнікаў (напрыклад, дакрананне да рукі цёплым або халодным, шурпатым або гладкім, уздзеянне гучных і ціхіх гукаў, яркага і слабога святла, рэзкага і прыемнага паху, кантрасных смакаў і да т. п.);

– вызначэнне характару, якаснай прыкметы сэнсарнага раздражняльніка (напрыклад, вызначэнне колеру, формы, велічыні прадметаў, гучнасці, прыемнасці або рэзкасці гуку, якасці паху, а таксама салодкага, кіслага, горкага і іншага смаку);

– абазначэнне навакольных прадметаў, з’яў прыроды, жывых істот гукам, гукаперайманнем (напрыклад, гук матора, плёскат вады, шум дажджу, іржанне коней, піск кураняці, бляанне авечкі, краканне качкі і інш.);

– выкарыстанне сэнсарнага вопыту (напрыклад, вызначэнне прадметаў навобмацак, жывых істот ці чаго-небудзь нежывога па характэрных гуках, вядомай ежы па смаку, паху і інш.);

– мадэляванне адчуванняў колерам (напрыклад, актывізацыя гукавога, тактыльнага, смакавага ці абаняльнага аналізатара і ацэнка характару яго уздзеяння колерам: *Якога колеру для цябе гэты гук (смак, дотык...): чорны ці белы?*; колькасць колераў залежыць ад магчымасцей вучняў: два ці чатыры, прычым кантрасныя);

– гукавое мадэляванне адчуванняў (напрыклад, актывізацыя зрокавага, тактыльнага, смакавага ці абаняльнага аналізатара з просьбай ацаніць характар уздзеяння эмацыйна-экспрэсіўным словам або выклічнікам «ого», «фі», «б-р-р», «фе-е», «ух», «ой», «клас», «жах» і інш.);

– смакавае мадэляванне адчуванняў (напрыклад, актывізацыя гукавога, тактыльнага, зрокавага ці абаняльнага аналізатара з просьбай суаднесці характар уздзеяння з пэўным смакам: салодкі, кіслы, горкі, як цукерка, як тухлае яйка і інш.);

– актывізацыю маторнай сферы праз выкананне эмацыянальна насычаных гульнявых заданняў (напрыклад, пошук зададзенага прадмета ў межах азначанай тэрыторыі; выкананне дзеянняў на параўнанне, вымярэнне, перамяшчэнне асаблівым спосабам і інш.);

– актывізацыю вестыбулярнага апарата (напрыклад, дзеянні з гушканнем, прысяданнем, кручэннем, балансаваннем і інш.).

Ажыццяўленне гэтых відаў работы прадугледжвае наяўнасць сэнсарных эталонаў, дэманстрацыю ўзору дзеяння настаўнікам-дэфектолагам, шматразовае і шматварыянтнае прад’яўленне заданняў. Абавязкова ўлічваецца індывідуальныя характарыстыкі, вядучая сэнсарная мадальнасць і асаблівасці маторыкі вучняў. Напрыклад, пры ажыццяўленні каляровага мадэлявання гукаў настаўнік-дэфектолаг уключае запіс пэўнага

гуку прыроды ці пары гукаў для кантраснага ўспрымання. Вучні слухаюць і выбіраюць для абазначэння гука вербальны (музыка «светлая» ці «цёмная») або знакавы (каляровыя палоскі, квадраты і інш.) варыянт ацэнкі.

Прыкладныя заданні і гульнявыя практыкаванні на развіццё адэкватнага эмацыянальнага рэагавання: «Адгадай, чый галасок» (пазнаць па голасе сваіх аднакласнікаў, звяра або птушку); «Незвычайныя прывітанні» (павітаць сяброў, уявіўшы сябе якой-небудзь жывёлай, нежывым прадметам); «Вызначы па смаку» (вызначыць смак ежы з заплюшчанымі вачыма); «Букеты» (выбраць гатовы малюнак або расфарбаваць контурную выяву букета ў такі колер, якому, па адчуванні, адпавядае пэўны гук, смак, пах); «Знайдзі пару прадмету» (падабраць для азначанага прадмета пару па колеры, форме, матэрыяле, прызначэнні); «Вочы шпіка» (запомніць знешні выгляд таварыша, а потым, пасля ўнесеныя нябачна змен, знайсці, што змянілася); «Гукавая памяць» (запомніць гук і знайсці яму пару сярод «гукавых скрыначак»); «Курыца і кураняты» (з заплюшчанымі вачыма па гуку знайсці месцазнаходжанне «курыцы»); «Чайная крама» (вызначыць на смак чай з лімонам, з мятай, з малінай і інш.); «Наколькі салодкае салодкае» (вызначыць з прапанаваных прысмакаў найсалодзейшы: цукар, мёд, апельсін, цукерка); «Парфумерныя дэтэктывы» (вызначыць прадмет па паху і інш.).

Карэкцыйна-педагагічная работа ў межах блока «*навучанне «мове» сацыяльных эмоцый*» адлюстроўвае ўзроўневую структуру сацыяльных эмоцый. Арганізуецца работа з кампанентамі знешняй эмацыянальнай выразнасці. Вучні з інтэлектуальнай недастатковасцю вучацца фіксаваць ўвагу на знешніх праявах эмоцый, выпрацоўваюць навыкі разумення (дэкадзіравання) і выражэння (кадзіравання) эмоцый з дапамогай паралінгвістычных сродкаў (міміка, пантаміміка, жэстыкуляцыя, галасавое інтанаванне). Акрамя фармавання навыкаў правільнага выражэння і разумення эмацыянальнага стану па знешняй эмацыянальнай выразнасці выпрацоўваецца здольнасць вучняў вызначаць канкрэтны эмацыянальны стан чалавека, ўзбагачаецца іх «эмацыянальны слоўнік», удасканалваецца інтанацыйны бок маўлення і культура жэстыкуляцыі.

Прыкладныя заданні і гульнявыя практыкаванні: «Пчолка», «Сям'я Лесавікоў» (актывізаваць мімічныя цягліцы); «Сапсаваны тэлефон» (паказаць эмоцыю мімікай); «Скамянец» (паказаць эмоцыю пантамімікай); «Складзі эмоцыю» (скласці з частак выяву пэўнай эмоцыі); «Падбяры правільна» (падабраць да піктаграмы эмоцыі правільны варыянт выявы рота ці брывей); «Пакажы жэстамі» (паказаць пэўны эмацыянальны стан жэстамі) і інш.

Карэкцыйна-педагагічная работа ў межах блока «*сацыяльна-эмацыянальнае развіццё*» прадугледжвае фарміраванне ўласна сацыяльных эмоцый вучняў з лёгкай інтэлектуальнай недастатковасцю праз арганізацыю перажывання імі эмацыянальнага кантэксту суб'ект-суб'ектных адносін і фарміраванне навыкаў рашэння сацыяльна-эмацыянальных задач. Сацыяльныя эмоцыі вучняў дадзенай катэгорыі становяцца рэальнасцю, калі эмацыянальны свет другога чалавека робіцца прадметам пільнай увагі з боку

вучняў і ў неабходнай ступені вызначае характар іх паводзін і дзейнасці, дапамагаючы арганізаваць пажаданае сацыяльна-эмацыянальнае ўзаемадзеянне.

Вучні ўключаюцца ў дзейнасць па аналізе свайго і чужога эмацыянальнага стану, вучацца вызначаць прычыны, якія выклікаюць гэтыя станы, рашаюць жыццёвыя дылемы. Вынікам дадзенай дзейнасці бачыцца з'яўленне суб'ектыўных перажыванняў, дзякуючы якім эмоцыі іншага чалавека становяцца для падлеткаў з лёгкай інтэлектуальнай недастатковасцю цікавымі, істотнымі. Удасканальваецца здольнасць засяродзіцца на крыніцы сваіх пачуццяў, фармуецца канкрэтны сацыяльна-эмацыянальны вопыт сваіх перажыванняў. Вучні вучацца інтэрпрэтаваць гэтыя перажыванні і ўлічваць іх ролю ва ўзаемадзеянні. Рэфлексійная ацэнка свайго і чужога эмацыянальнага стану, паводзін у розных жыццёвых сітуацыях дапамагае фармаваць сацыяльную жыццяздольнасць вучняў з лёгкай інтэлектуальнай недастатковасцю.

Для рэалізацыі зместу дадзенага блока карэкцыйна-педагагічнай работы прадугледжваюцца наступныя накірункі дзейнасці з вучнямі:

- развіццё здольнасці кантраляваць свае эмацыянальныя праявы;
- навучанне сацыяльна прымальным спосабам выражэння эмоцый;
- навучанне эмацыянальнай рэфлексіі (уменню аналізаваць свай і чужы эмацыянальны стан, прычыны яго ўзнікнення);
- навучанне сацыяльна прымальным паводзінам.

Для ажыццяўлення дадзенай работы выкарыстоўваюцца традыцыйныя і спецыфічныя карэкцыйныя прыёмы: дзеянні з уяўнымі прадметамі, увядзенне цяжкасцей, увядзенне інверсійнай інфармацыі, «ажыўленне» прадмета, уяўленне жаданага прадмета (месца, чалавека), мадэляванне адчуванняў, знакавая інтэрпрэтацыя, авансаванне паспяховасці, інструкцыя адным словам, «навігатар», «чароўныя акулеры», «закрытая карта», «камунікатывная атака», «чароўная скрыначка», супрацьпастаўленне, раскрыццё прызначэння і г. д.

Прыкладныя заданні і гульнявыя практыкаванні: «Здымаецца кіно» (паказаць эмацыянальны стан: баліць живот, нага, страціў кашалёк і інш.); «Дапамажы прынцэсе» (выратаваць прынцэсу з дапамгай камплімента лясуну, цмоку, вадзяніку і інш.); «Выкажы свае пачуцці» (выказаць з дапамогай слоў, мімікі і жэстаў радасць (выдатна, што сустрэў), здзіўленне (нечаканая сустрэча), засмучэнне (спяшаюся і не маю часу пагаварыць і інш.); «Словы развітання» (перадаць смутак, засмучэнне (шкада, што трэба развітвацца), раздражненне (занадта зацягнулася размова, няма часу), радасць (можна пабалбатаць з чалавекам, які вельмі падабаецца); «Мае пачуцці» (паказаць пачуцц, калі перамог у конкурсе; трэба прайсці па зыбкім мастку над бурным патокам; мама даведлася, што нагрэў тэрмометр, каб падрабіць тэмпературу; атрымалася спячы смачнае пячэнне; сабраўся пакатацца на ровары, а ён зламаўся; прамок пад дажджом і інш.); «Зразумей мяне» (зразумець пачуцці іншага чалавека ў пэўных сітуацыях, становішчах);

«Размова з іншаземцам» (растлумачыць без слоў, зразумець, што яму трэба, што яго турбуе); «Самы непрыемны чалавек» (успомніць самага непрыемнага чалавека, растлумачыць, чым ён непрыемны, затым пастарацца знайсці ў гэтага чалавека хоць адну станоўчую якасць і пахваліць яго); «Злучная нітка» (па чарзе, трымаючыся за нітку, гаварыць, што кожны хоча для сябе, а перадаючы суседу, жадаць яму што-небудзь прыемнае) і інш.

Сумарным вынікам карэкцыйна-педагагічнай работы з'яўляецца здольнасць вучняў з лёгкай інтэлектуальнай недастатковасцю ажыццяўляць адвольную рэгуляцыю эмацыянальных праяў. Дзякуючы ўключэнню вучняў ў вызначаную дзейнасць плануецца наступныя вынікі:

- узнікненне зацікаўленасці, закранутасці фактамі сацыяльнага жыцця, эмацыянальна афарбаванымі ўзаемаадносінамі паміж людзьмі;
- прамое і апасродкаванае ўспрыманне і ўсведамленне эмацыянальнага кампанента паводзін іншых людзей;
- суперажыванне пачуццям іншага чалавека ў жыцці і мастацтве (кіно, музыка, літаратура);
- ажыццяўленне учынкаў, якія па характары супярэчаць узнікаючым эмоцыям (страшна, але адганю сабаку ад малога хлопчыка; няўпэўнены, але падыйду і запрашу на танец дзяўчыну; раздражнены, але выслухаю заўвагу маці і інш.).

Карэкцыйна-педагагічная работа ў межах блока «*рэлаксацыя*» прадугледжвае работу па фармаванні навыкаў зніжэння псіхачыгліцавага напружання. Ідэя дадзенай працы, па-першае, ва ўвядзенні вучняў у стан спакою пасля работы з эмоцыямі, па-другое, у набыцці неабходнага для жыцця навыку самадапамогі ў эмацыянальных напружаных сітуацыях. Для гэтага выкарыстоўваецца прыёмы расслаблення цягліц асобных частак цела; расслаблення ўсяго цела, самазаспакаенне, прастаўленне прыемнага месца і інш.

Прыкладныя заданні і гульнявыя практыкаванні: «Асілкі» (імітацыя рухаў штангіста); «Шруба» (імітацыя руху шруба ўсім корпусам); «Ногі ў вадзе» (уявіць, што ногі павольна апускаюцца ў вадзе); «Сон на беразе мора» (легчы ў зручнай позе і пад музыку ўявіць сябе на беразе мора) і інш.

У сістэме карэкцыйна-педагагічнай работы па фармаванні сацыяльных эмоцый сродкамі выступаюць канкрэтныя віды дзейнасці і ўмовы, у якіх яны арганізуюцца. Вядучым сродкам выступае рэфлексійная дзейнасць. Таксама выкарыстоўваецца маляванне, слуханне музыкі, драматызацыя. Набор прадметных сродкаў шырокі: фатаграфіі, відэамаатэрыялы, рисуночныя малюнка, рэпрадукцыі партрэтаў вядомых мастакоў, музычныя фрагменты, релаксационная музыка і многае іншае.

Асноўная форма арганізацыі карэкцыйна-педагагічнай работы – карэкцыйныя заняткі. Акрамя карэкцыйных заняткаў можна актыўна выкарыстоўваць вольныя хвіліны да і пасля ўрокаў. Асобныя віды дзейнасці (практыкаванні) па фарміраванні сацыяльных эмоцый арганізуюцца на пераменах, падчас прагулак (экскурсій), арганічна ўключаць у ўрок.

Дзякуючы такому падыходу сацыяльныя эмоцыі замацоўцца і пераўтворацца ў асэнсаваныя варыянты эмацыянага суправаджэння сацыяльных паводзін.

Прыкладны канспект карэкцыйных заняткаў Радасць – незадавальненне

I. Уступная частка. Запаўненне «календара эмоцый» і стварэнне эмацыянальнага камфорту.

II. Асноўная частка.

1. Развіццё адэкватнага эмацыянальнага рэагавання.

Заданне на актывізацыю абаняльнага аналізатара «Тэст на пахі».

Вучні размяшчаюцца па крузе. Ім прапануюцца панюхаць папяровыя палоскі з пэўнымі пахамі. Пасярэдзіне круга размяшчаюцца загадзя падрыхтаваныя шклянчкі з пахамі: лімон, кветкі, вострыя прыправы і г. д. Абавязкова ўключаецца непрыемны для дзяцей пах для выклікання эмоцыі незадавальнення.

Кожны вучань мае магчымасць знайсці пару для аднаго паху ці для ўсіх.

2. Сацыяльна-эмацыянальнае развіццё і фарміраванне сацыяльных эмоцый:

Разуменне і выразэнне эмоцый

Заданне «Малпачка ля люстэрка». Вучань у ролі малпачкі дэманструе розныя мімічныя формулы, астатнія дзеці паўтараюць менавіта гэтую мімічную формулу, як люстэрка. Таксама прапануецца слоўнае абазначэнне эмоцый.

Эмоцыі і колер

Заданне на абазначэнне эмоцый радасці і незадавальнення колерам. Вучням прапануюцца карткі васьмі колераў: чырвоны, жоўты, зялёны, сіні, фіялетава, чорны, шэры, карычневы (па М. Люшэру). Дзеці выбіраюць колер, які, на іх думку, адпавядае радасці і незадавальненню.

Інтанацыйнае выразэнне эмоцый

Заданне «Скажы з правільнай інтанацыяй». Вучням пранапуецца паўтарыць за настаўнікам невялікі чатырохрадкавы дзіцячы вершык з выразэннем радасці/незадавальнення ці расказаць ужо вядомы вершык, напрыклад, са школьнай праграмы.

Рашэнне праблемных сацыяльна-эмацыянальных сітуацый

Заданне на рашэнне сацыяльна-эмацыянальнай задачы. Вучні працуюць з сюжэтным малюнкам, сэнс якога ў тым, што бабуля паслізнулася і ўпала па віне падлеткаў.

Вучні вызначаюць эмоцыі людзей і прычыны, якімі гэтыя эмоцыі выкліканы, фармулююць уласнае стаўленне да сітуацыі, даюць маральную ацэнку ўчынку, разважаюць аб уласным вопыце, праектуюць варыянты правільных паводзін у такіх абставінах, выбіраюць правільны выраз твару галоўнай дзеючай асобы.

III. Заключная частка. Рэлаксацыя. Запаўненне «календара эмоцый».

Заданне «Асілкі».

Для запаўнення «календара эмоцый» выкарыстоўваюцца колеры:

- жоўты (радасны настрой);
- зялёны (дзелавы настрой, спакой);
- фіялетава (трывожнасць, разгубленасць);
- чорны (злосць, негатывізм).

Літаратура

1. Выготский, Л. С. Учение об эмоциях. Историко-психологическое исследование : собр. соч. в 6 т. / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 4. – С. 90–318.
2. Выготский, Л. С. Эмоции и их развитие в детском возрасте / Л. С. Выготский // Лекции по психологии / Л. С. Выготский. – СПб. : СОЮЗ, 1997. – С. 74–102.
3. Закаблук, А. Г. Особенности понимания эмоциональных состояний детьми в норме и патологии как основания их социальной адаптации / А. Г. Закаблук // Коррекционная работа в специальных школах и дошкольных учреждениях / А. Г. Закаблук. – Л. : ЛГПИ, 1985. – С. 30–39.
4. Запорожец, А. В. К вопросу о генезисе, функции и структуре эмоциональных процессов у ребенка / А. В. Запорожец, Я. З. Неверович // Вопросы психологии. – 1974. – № 6. – С. 59–73.
5. Психология подростка. Полное руководство / Ж. К. Дандарова [и др.] ; под общей редакцией А. А. Реана. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008. – С. 45–147.